

Hnízdění kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*) v městských lesích u Hradce Králové

Breeding of the Pygmy Owl (*Glaucidium passerinum*) in woods near Hradec Králové town

Václav Koza

Třída E. Beneše 1563, 500 12 Hradce Králové

Kulíšek nejmenší patří mezi ty druhy ptáků, kterým byla v posledních letech věnována zvýšená pozornost. Důvodem byly jednak nové poznatky o rozšíření, nárocích na prostředí a hnízdní biologii této naší nejmenší sovy, jednak všeobecné rozšíření snadné akustické metody při sledování jeho přítomnosti. Motivací pro zvýšenou pozornost byla také ta skutečnost, že bylo jisté, že se kulíšek vyskytuje nebo postupně šíří také mimo oblasti tradičních hnízdišť (ŠTASTNÝ, BEJČEK & HUDEC 1997). Nebylo proto žádným velkým překvapením, že v první polovině devadesátých let byl zastížen kulíšek nejmenší také v lesním komplexu tzv. novohradeckých lesů (STEJSKAL & SKŘIVAN osobní sdělení), které se těsně přimykají k městu Hradec Králové z východu.

V tomto lesním komplexu intenzivně hospodaří společnost Městské lesy Hradec Králové a.s. V druhové skladbě převažují na písčitém podloží monokultury borovice lesní, na vlhkých místech bříza, olše a jasan. Ve zvláště vlhkém terénu a na horninovém podloží jsou smíšené porosty s převahou buků smrků nebo dubů, které doplňuje buk, jedle a javor. Charakteristickým prvkem hradeckých městských lesů je skutečnost, že se v rychlém sledu střídají produkční monokultury s porosty, které mají charakter lesoparku či arboreta (nepůvodní druhy dubů a borovic). Nejpestřejší druhová skladba a věková struktura porostů je na vlhkých místech podél vodotečí, např. Bělečského potoka, Stříbrného potoka nebo Biříčky. Nadmořská výška terénu je od 235 do 290 m.n.m.

Od konce 80. let navštěvuji pravidelně brzy na jaře – od poloviny března – vlhké lokality v hradeckých lesích a sleduji intenzitu tahu a toku sluky lesní. V r. 1999 byly velmi dobré podmínky v okolí Stříbrného a Bělečského potoka, a proto jsem na některých pozorovacích stanovištích pobýval při setmění téměř denně. V těchto lesích provádí ornitologický průzkum několik aktivních skupin a jednotlivců. Řada projektů je zaměřena na podporu a sledování populací těch ptačích druhů, které hnízdí v budkách. Právě z tohoto důvodu jsem nevěnoval pozornost systematickému vyhledávání hnízdních lokalit sov, přestože jejich hlasy byly nedílnou součástí atmosféry jarního „tahu“ sluk.

Na jednom pravidelně navštěvovaném stanovišti mne překvapilo 4.4.1999 houkání samce kulíška, který se začal ozývat krátce před 21. hodinou SLČ. Pták se ozýval z vrcholu smrku, jednoho ze skupiny, která vyčnívala v podobě pyramidálních korun s větvemi téměř až k patě kmene nad okolní mladý

porost listnáčů (cca 30 – 40 let) – dubů, bříz a olší s bohatým keřovým patrem (krušina apod.) a travním podrostem. Ze tří stran je tato lokalita obklopena mladými výsadbami borovic (20 – 30 let) s náletem bříz. Od potoka navazují staré smíšené porosty smrku, břízy, olší a dubu. Nadmořská výška lokality je 237 m.n.m. Představení kulíška netrvalo déle než 3 – 4 minuty a potom se pták odmlčel. Po chvíli jsem se snažil vyprovokovat samce „hvízdáním“, ale marně. Na moje hvízdání brzy zareagoval puštík, který obsadil přirozenou dutinu v mohutném buku asi 50 m vzdáleném. Toto byl první a zároveň poslední projev kulíška v podobě teritoriálního houkání na lokalitě.

Velkým překvapením bylo pozorování páření a toku kulíšků při krátké návštěvě na stanovišti následující den, tj. 5.4., asi hodinu před setměním za jasného a teplého počasí. Oba ptáci poutali pozornost jemným cvrčivým pískáním a rychlými přelety z místa na místo ve vrcholcích keřového podrostu lesa (2 – 3 m vysoko). Zvuky i pohyb nebylo možné přehlédnout z nedaleké lesní cesty. Přiblížil jsem se ke dvojici asi na 5 m aniž bych je svou přítomností zjevně rušil. Nyní bylo zřejmé, že „honička“ má svůj řád. Jeden z ptáků, menší samec, proletoval větvemi keřů k nedalekému asi 50 let starému dubu, kde ve výšce cca 130 cm vyčnívala na patě deformovaná část kmene plodnice troudatce. Nahoře, ve výšce asi 2 m, byl otvor do staré hnízdní dutiny strakapouda velkého (*Dendrocopos major*). Deformovaná část kmene byla bez kůry a tvořila jakési atrium nad touto „terasou“.

Samec usedal na tuto plošinu a cvrčivým pískotem vábil samičku. Ta usedala přímo k dutině nebo do dutiny na krátko vlezla. Dříve než se samička přiblížila ke kmeni stromu, samec vystartoval a usedl na místo, odkud přilétla samice. Samec dále vábil a jemné pískání bylo slyšet také z dutiny. Po chvíli se samička vrátila na větev. Sameček chvíli přešlapoval na místě a potom vzlétl. Pokusil se usednout samici na hřbet a po letmém pokusu o páření opět přelétl na svou „vyhlídku“ pod dutinou. Toto se několikrát opakovalo. Dalekohledem bylo možno rozeznat na plošině pod dutinou velké množství rozpadajících se vývržků a trouchnivých dřevěných „pilin“, které byly nejspíše vyneseny z dutiny. Ptáky jsem nechtěl zbytečně rušit a lokalitu jsem opustil.

Následnou kontrolu potenciálního hnízdiště jsem odložil a až 11.4.1999 odpoledne jsem zevrubně prohlédl hnízdní strom. Na plošině tvořené troudatcem přibýlo „nepořádku“. Samice pokračovala v úpravě a úklidu dutiny. Vytahala z ní také spoustu starých vývržků, zbytky nespotřebované potravy a trouchu. Předpokládám proto, že dutina sloužila jako úkryt nebo spížirna některému z partnerů (samci ?) již delší dobu, přinejmenším druhou polovinu zimy.

Krátce jsem větévkou zaškrábal na kůru stromu a samice na chvíli vyhlédla z otvoru. Na opakovaný pokus již nereagovala. Předpokládám, že již zahájila inkubaci snůšky.

Během inkubace jsem omezil návštěvy hnízdního stromu jen na krátké kontroly materiálu, který samice z dutiny vynášela – postupně přibývaly vývržky a hromadily se zbytky kořisti (peří). Později, v době krmení mláďat – tj. od 6.5.1999, jsem několikrát sledoval večerní předávku potravy a 26.5. ptáky při předávce u hnízda fotografoval T. Bělka.

Samce se mi nepodařilo za dne na lokalitě vypátrat ani vyprovokovat. V bezprostřední blízkosti hnízdní dutiny byl klid minimálně po dobu 2 hodin před západem slunce. Krátce před západem (tj. asi 15 až 20 minut před soumrakem) se ozvala samice velmi jemným cvrčivým pískáním – později vícehlasým, jak se přidávala odrůstající mláďata. Samec reagoval jemným krátkým kontaktním houknutím, které někdy samice opětovala. Několikrát se ptáci hlasově kontaktovali a po 2 až 5 minutách došlo k předávce potravy. K vlastní předávce sloužila větev hnízdního stromu, která vyrůstala vodorovně z kmene nad hnízdním otvorem a mírně se skláněla do úrovně vletového otvoru asi ve vzdálenosti 1,5 m od kmene. Samec ihned po předání kořisti odlétl a samice se zdržela mimo hnízdo jen krátce – nejvýše minutu. Déle se zdržela mimo tehdy, když byl pozorovatel velmi blízko nebo bezprostředně pod hnízdní dutinou. Předávaná kořist nejevila známky předběžné úpravy a samice musela trhat úlovek až v hnízdní dutině.

Vzhledem k pravidelnému podvečernímu „rituálu“ předávky potravy lze předpokládat, že samec buď odpolední čerstvou kořist šetřil pro tuto příležitost nebo navštěvoval „spižirnu“, ve které hromadil přebytky. Z šesti kontrolovaných předávek byli 4x kořistí ptáci (2x sýkora uhelníček, 1x sýkora modřinka a pěnkava obecná) a 2x savci (rejsek obecný a mládě hraboše či norníka rudého).

Samice velmi pečlivě uklízela dutinu od zbytků kořisti a vyhazovala také trusem zvlhlý trouch. Větší zbytky skořápek vylihnutých vajec nebyly pod hnízdem nalezeny a zřejmě byly odneseny do větší vzdálenosti. Později se zde objevila téměř celá rozmáčkнутá skořápka pravděpodobně neoplozeného vajíčka.

Odstraňování zbytků a trouchu bylo tak intenzivní, že v důsledku postupného prohlubování dutiny se v závěru období péče o mláďata objevil otvor ve vrcholu poškozené části kmene, tam kde chyběla kůra. Bezpečně se dalo zjistit, že v dutině jsou 3 již značně vyspělá mláďata s dorůstajícími letkami. Úplnou snůšku tvořily pravděpodobně 4 vejce.

Přestože by bylo možné tento otvor zvětšit a mláďata označit kroužky, rozhodl jsem se do hnízdní dutiny nepronikat. Na zbytek období hnízdní péče jsem otvor vyplnil směsí pilin, sádry a zamaskoval kouskem kůry, tak aby tudy nemohli zdárný průběh hnízdění ohrozit predátoři. V tomto období se již samice v hnízdní dutině trvale nezdržovala.

V závěru hnízdní péče jsme se pokusili dospělé ptáky odchytit. Samec na náhrávku nereagoval a pták, který v klidu naše marné snažení sledoval, byla nejspíše samice. Tu se nám podařilo odchytit při návratu do dutiny velmi rychle a byla označena kroužkem.

Při kontrole hnízda 18.6. v podvečer vyhlíží z vletového otvoru mládě a vábí vysokým pískáním. Dospělí ptáci několikrát reagovali krátkým tichým houknutím. K předávce potravy již na tradičním místě nedošlo a až téměř za soumraku, ve 21.45, předal velmi rychle potravu mláděti v otvoru jeden z dospělých ptáků.

Naposledy byli na hnízdišti pozorováni již vyvedení 3 mladí ptáci, které doprovázel samec (pták bez kroužku), dne 21.6.1999 v borové „bidlovině“ ve vzdálenosti asi 50 m od hnízdní dutiny. Později, tj. během letních měsíců, jsem již kulíšky na lokalitě nezaznamenal a ani na podzim – v září a říjnu – se nedařilo ptáky vyprovokovat pomocí náhrávky hlasu.

V následujícím roce, tj. v r. 2000, jsem se pátrání po kulíšcích věnoval intenzivně jak na této hnízdní lokalitě, tak v jejím širším okolí. Přestože byl v dubnu a později ještě v červnu kulíšek zastížen na jiných místech v novohradeckých lesích, nepodařilo se hnízdění opětovně prokázat.

Souhrn

Tok a páření kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*) bylo pozorováno 4.4.1999 v lesním komplexu blízko Hradce Králové – ve smíšeném porostu v nadmořské výšce 237 m.n.m. Později kulíšci obsadili starou dutinu strakapouda velkého (*Dendrocopos major*) ve kmeni dubu asi 50 let starého ve výšce 2 m nad zemí. Během hnízdění byly u dutiny pozorovány předávky kořisti, kterou samec přinášel samici. V úplné snůšce byly pravděpodobně 4 vejce. Dne 21. 6. 1999 byla nedaleko hnízdní dutiny pozorována 3 vzletná mláďata.

Summary

On April 4th 1999 display and mating of the Pygmy Owl (*Glaucidium passerinum*) was observed in the woodland area near Hradec Králové town (lowland mixed forest, 237 m asl). Later, the birds occupied an old nest hole of the Great Spotted Woodpecker (*Dendrocopos major*) situated in an oak trunk 2 m high. The tree was approximately 50 years old. Male bringing prey to the female was observed during the breeding. There were probably 4 eggs in the complete clutch. On 21st June 1999, 3 fledged young were observed near the nest hole.

Literatura

ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K., 1997: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985 – 1989. *H&H, Jinočany*.